

Sandhamns kyrkogård

Djurö, Möja och Nämndö församling, Värmdö kontrakt, Stockholms stift
Sandhamn, Djurö socken, Värmdö kommun
Stockholms län
Uppland

Flygbild saknas.

Sandhamns kapell är uppfört 1935 efter ritningar av arkitekten Gustaf Odel. Uppdraget med att bygga kapellet kom från Sandhamns kapellstiftelse och arbetet leddes av byggmästare Petrus Carlsson från Sandhamn. Kapellet förlades ca 500 meter öster om Sandhamns kyrkogård som fick sitt nuvarande läge etablerat 1835. Redan under 1200-talet omnämns Sandön i samband med beskrivningen av segelleden som gick mellan Danmark och Estland via den svenska östkusten. 1288 donerades flera skärgårdsöar av kung Magnus Ladulås till S:ta Clara kloster men Sandön återtog av Gustav Vasa på 1500-talet. I och med det återtagandet infördes en begränsning av vilka fartyg som fick nyttja segelleden. Det var endast kronans fartyg samt fartyg till Estland och Lettland som fick passera. Sandhamn har alltid haft ett strategiskt läge och redan 1623 lät Gustaf II Adolf uppföra en skans vid Sandhamnsundet. Eknö/Sandhamn hörde ursprungligen till Värmdö socken, men kom att ingå i Djurö kapellförsamling då Djurö kapell invigdes 1683.

Sandhamns kapell och kyrkogård är skyddat enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen och ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården, Sandhamn - Grönskär AB 610. Riksintresset tar sig uttryck genom den kommunikations- och sommarnöjesmiljö som skärgårdssamhället Sandhamn har utgjort sedan 1700-talet som lots- och tullstation. Sandhamn var länge den yttersta samhällsutposten mot Östersjön. Öns bebyggelsemönster präglas i stor utsträckning fortfarande av det täta, sammanbyggda skärgårdssamhällets karakteristik vid hamnen samt den senare tillkomna sommarnöjesbebyggelsen med sin typiska snickarglädje. Här starkt knuten till den seglarkultur som växte fram under 1800-talets senare hälft.

Historik

Äldre kartmaterial över Sandhamn saknas men en äldre kyrkogård var tidigare placerad där Sandhamn seglarhotell idag ligger. Kyrkogården flyttades till sin nuvarande plats 1835 när samhället växte sig allt större i samband med att en ny epok där lustfärder med ångbåt började företas och sommarnöjeskulturen växte sig starkare. 1994 anläggs minneslunden i kyrkogårdens sydvästra hörn. 1998 anordnas en gemensam gravvård för de som var begravda på Kyrkogårdsudden, dvs den äldre kyrkogården.

Utsnitt ur Ekonomiska kartan från 1952. Här syns både kapellets placering samt kyrkogården strax väst om den där bebyggelsen slutar. Lantmäteriet

Beskrivning

Omgivning

Sandhamns kyrkogård är belägen i utkanten av bebyggelsen på den nordvästra sidan av Sandön och angränsar till den glesa tallskogen med undervegetation av ljung, blåbärs- och lingonris som till största delen täcker ön. Vattenkontakten är påtaglig då det endast är ca 50 meter till stranden åt norr.

Kapelletomten som även den är skyddad utgörs av berg i dagen samt tallar som omger kapellet.

Omgärdning och grindar

Kyrkogården omgärdas av ett enkelt omålat trästaket som utgörs av glesa spjälor med snedsågade spetsar. Även grindarna är utformade på detta sätt. Huvudentrén utgör undantaget med sina två vitputsade betongstolpar och svartmålat grindpar av smidesjärn med dekorationer i form av kors samt bågformad överdel. Precis utanför staketet på den sydöstra sidan löper en enkel träspång över sanden för att underlätta tillgängligheten till grinden på den sidan.

Huvudentrén till kyrkogården samt det enkla omålade trästaketet. Bild 011

Gravkvarter och gångsystem, belysning m.m.

Kyrkogården som inte ligger i anslutning till kapellet har en rektangulär form och saknar strukturen av ordnade kvarter och gångsystem. De flesta gravvårdarna är dock ordnade i nord-sydliga rader och kvartersskyltar finns uppsatta för att markera en viss indelning.

Kyrkogården täcks i stort sett endast av sandjord och det är sparsamt med växtlighet utanför själva gravvårdarna. Den västra delen av kyrkogården som ej är i anspråktagen för gravvårdar har dock en förvånansvärt lummig växtlighet. Enstaka bänkar finns utplacerade, främst i den södra delen samt minneslunden. Kyrkogården saknar belysning.

Här syns tydligt hur kyrkogården saknar uppdelade kvarter och gångsystem. Bild 096

Gravplatser och gravvårdar

Det märks tydligt att Sandhamn har varit befolkat av lotsar då en övervägande del av gravvårdarna har någon form av lotstitel. Men det förekommer även titlar som sjökapten, sjöingenjör, bagarmästare och tullvaktmästare. Utöver detta är det många familjegravar för olika skärgårdssläkter.

Exempel på gravsten med lotstitel. Bild 165

Gravvårdarna är i huvudsak ordnade i nord-sydliga rader och utgörs nästan uteslutande av stenramar med krattad eller orörd sandyta samt förhållandevis enkla och sparsmakade stenar av varierande höjd. En del sten- och träkors förekommer också. En gravvård har ett stort järnankare som utsmyckning. Det är inte bara kyrkogården som helhet som har sparsamt förekommande växtlighet. Detta gäller även för gravvårdarna som bara är smyckade med någon enstaka växt i form av en, kärleksört, silverek eller ljung. Några av gravvårdarna har nästan helt och hållet återtagits av naturen och stenramarna ligger i stort sett i höjd med sandjorden och är helt täckta med mossa.

Gravvård som delvis återerövrats av naturen. Bild 147

Exempel på de enhetligt utformade gravvårdarna som dominerar kyrkogården. Bild 081

Gravvård utsmyckad med ett järnankare. Bild 116

Gravvården där de som gravsatts på Kyrkogårdsudden åter gravsattes utgörs av en obearbetad granitsten med en minnesplakett. Gravvården omgärdas av en kätting uppsatt mellan fyra hörnstolpar av svartmålat järn samt naturligt rundslipade strandstenar. Varje länk i kättingen motsvarar en person som ligger begravd där och är 65 till antalet. Varje person har lagts ner separat med ett åtskiljande sandlager och skallarna är lagda åt öster.

Den gemensamma gravvården för de återgravsatta. Bild 034

Minneslund och asklundar

Minneslundan som är belägen i det sydvästra hörnet av kyrkogården är i stort sett helt täckt av ljung samt blåbärs- och lingonris. Minneslundan är omgärdad av samma typ av järnstolpar och kätting som återfinns på den gemensamma gravvården för de återgravsatta från Kyrkogårdsudden. Minneslundens utsmyckning utgörs av ett till hälften nedgrävt järnankare placerat i dubbla stenringar av naturligt rundslipad strandsten. Sittplatser i form av bänkar finns i anslutning till minneslundan.

Minneslundan med sitt till hälften nedgrävda ankare. Bild 110

Vegetation

Kyrkogården domineras nästan fullständigt av de stora uppvuxna tallar som står kvar sedan innan kyrkogården anlades i skogen, men även lönn, björk och ek förekommer. Enstaka mindre träd i form av Gullregn växer i den nordvästra delen, både fritt och i anslutning till gravvårdar.

Här syns både närheten till havet samt kyrkogårdens skogskaraktär. Bild 113

Övriga byggnader och anläggningar

Strax innanför huvudentrén till höger i det sydöstra hörnet av kyrkogården står ett bårhus. Uppgifter om dess tillkomst saknas. Bårhuset är utformat med fasader av vitmålad liggande panel samt gråmålade knutar, fönster- och dörrfoder. De småspröjsade och spetsbågade fönstren är vitmålade. Porten utgörs av två dörrblad klädda med snedställd panel. Till vänster om porten återfinns ett gråmålat träkors som utsmyckning på fasaden. Det valmade mansardtaket är täckt med svartmålad bandplåt.

Ungefär mitt på kyrkogården finns en enkel uppställningsplats för vattenkannor och redskap mellan två lönnar. Här finns även ett tappställe för vatten.

Bårhuset samt uppställningsplatsen för redskap. Bild 066

En mindre enklare bod är placerad i det nordvästra hörnet i anslutning till en stiglucka.

Kulturhistorisk karakteristik

Kyrkogården är placerad i den för Sandhamn karaktäristiska glesa tallskogen stående i sandig jord med den låga undervegetationen bestående av ljung samt blåbärs- och lingonris. Kyrkogården upplevs som en naturlig del av tallskogen då den saknar anlagda gångar och präglas av en tydlig enkelhet. Enkelheten går igen även när det gäller utformningen av det omgärdande staketet, bårhuset och huvudentrén. Till enkelheten bidrar även de enhetligt utformade gravvårdarna med sina stenramar samt sparsamma växtlighet. Sandhamns historia som lots- och tullsamhälle återspeglas också tydligt på kyrkogården i form av titlarna på gravvårdarna.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkogården

- Kyrkogårdens enkla karaktär med i stort sett bara naturlig växtlighet
- Gravvårdarnas stenramar och anspråkslösa karaktär
- Sandhamns tydligt avläsbara historia som lots- och tullsamhälle
- Huvudentréns grind med vitputsade stolpar och svart smidesgrind
- Det omgärdande enkla och omålade trästaketet
- Bårhusets enkla utformning och material

Kronologi

1835

Sandhamns kyrkogård invigs. (Sveriges kyrkor, Låt kyrkorna berätta)

1935

Sandhamns kapell invigs. (Sveriges kyrkor vol 62)

1994

Kyrkogården kompletteras med minneslund och andaktsplats/smyckningsplats. Anläggare Britt-Mari och Torsten Sundberg. (Låt kyrkorna berätta)

Källor

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

Boström, R, *Sandhamns kapell*. Sveriges Kyrkor vol 62, Uppland, Band I. Häfte 3. Värmdö skeppslag, Stockholm 1949

Detthoff, Susanna, Sandhamns kapell. I: *Låt kyrkorna berätta*. Kulturhistoriskt skyddade kyrkor i Stockholms stift. Stockholm 2005